

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
КАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ
УКРАЇНСЬКОЇ
РЕФОРМАЦІЇ**

Автори: *Г. В. Щокін*, канд. психол. наук, д-р соціол. наук, д-р філософи, президент МАУП, засл. працівник нар. освіти України; *В. І. Куценко*, д-р екон. наук, проф.; *М. Ф. Головатий*, д-р політ. наук, проф., віце-президент МАУП; *Б. А. Гаєвський*, д-р філос. наук, проф.; *Г. А. Дитренко*, д-р екон. наук, проф.; *В. М. Колпаков*, канд. військ. наук, д-р менедж., проф.; *О. В. Бабкіна*, д-р політ. наук, проф.; *В. В. Осокіна*, канд. екон. наук, проф.; *А. І. Кудряченко*, д-р іст. наук, проф.; *М. І. Дробноход*, д-р геол.-мінерал. наук, проф.; *В. М. Бебик*, канд. психол. наук, д-р політ. наук, проф., перший віце-президент - ректор МАУП

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 27.03.01)

Проблеми та перспективи української реформації: [Кол. моногр.] / Г. В. Щокін, П78 В. І. Куценко, М. Ф. Головатий та ін.; [За заг. ред. М. Ф. Головатого, Г. В. Щокіна]. - К.: МАУП, 2001. - 248 с.: іл. - Укр., рос.

ІБВК 966-608-129-6

У колективній монографії розглядаються проблеми реформування України на шляху переходу від тоталітарної до демократичної, суверенної, самостійної держави. Аналізуються стан перехідних процесів у світі і Україні, проблеми економіки, особливості формування національної ідеї, сутність організаційної сили української реформації, перспективи розвитку людських ресурсів, геополітика України та стан української науки і освіти на шляху державотворення.

Монографія завершує трилогію, першими виданнями якої були "Україна на зламі тисячоліть, історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи" і "Новітня Україна 1991-2001: роздуми видатних сучасників".

Для вчених, громадських діячів, студентів, усіх, хто цікавиться становленням України як самостійної держави.

ББК 66.2(4УКР)я43

© Г. В. Щокін, В. І. Куценко, М. Ф. Головатий та ін., 2001 © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2001
КВЫ 966-608-129-6
А. І. Кудряченко

**Геополітичне сходження України: проблеми,
сучасний стан і перспективи**

Десятиліття існування Української держави як суб'єкта геополітики — важливий привід для ґрунтового аналізу проблем, з якими зіткнулася за цей час наша країна, зокрема її політична еліта, а також спонука до визначення досягнень та втрат у розв'язанні практичних завдань на шляху утвердження молоді української держави в системі міжнародних координат.

Ейфорія перших років незалежності, зрозумілого нині романтизму державотворців і палких сподівань на швидке “входження в Європу”, забезпечення гідного рівня життя після дистанцювання від Москви змінилися чи не найгіршими наріканнями. Минулі роки — час втрачених можливостей, період суцільної кризи економіки, політики і моралі.

Цілком слушні твердження про те, що для успішного входження у світове співтовариство Україна як незалежна держава має усвідомити себе в широкому геополітичному контексті, всебічно врахувати провідні тенденції розвитку світової цивілізації і виробити відповідну стратегію досягнення бажаного власного становища в континентальному і світовому вимірах.

На час здобуття Україною незалежності докорінно змінилася геополітична ситуація на європейському континенті й у світі загалом. Зазнала змін система силових координат повоєнного періоду розвитку: розпалася Організація Варшавського Договору та його союзерен Радянський Союз, мирним шляхом і за згоди держав-переможців і безпосередніх сусідів об'єдналася Німеччина, загалом Захід переміг у холодній війні зі Сходом. Тим самим взяла гору атлантична стратегія, а морська наддержава отримала верховенство над суходолом євразійського континенту.

Внаслідок цих змін відбулися зрушення глобального характеру, зокрема з'явилася низка нових суверенних держав, що входили до силового поля, яке уособлювала Москва. Серед них як нова держава постала і Україна. За геополітичними складовими — територією, населенням, природними ресурсами — Україна вигідно вирізнялася від більшості нових країн. Площа української держави в її нинішніх кордонах становить 603,7 тис. км². За цим показником Україна посідає друге місце в

Європі після Росії. Населення нашої країни становило близько 52 млн чол., що ставить її за цим показником на шосте місце на європейському континенті після Росії, Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції. Україна має поліетнічний склад населення, тут проживає понад 100 націй і народностей, основні з яких є українці — 37,2 млн чол. (72,6%) та росіяни — 11,4 млн чол. (21,9 %). В Україні розташований географічний центр Європи.

Слід також зазначити, що Україна стала досить помітною складовою світового розкладу сил. Адже чи не найбільш вагомим і тривожним для близьких і далеких держав став третій у світі за величиною ядерний арсенал України, успадкований від Радянського Союзу. Додамо, що наша країна в період розвалу СРСР мала 700-тисячну армію — найчисленнішу на європейському континенті після російської, а також володіла досить потужним і обтяжливим для народного господарства воєнно-промисловим комплексом. Нарешті, Україна має практично весь спектр природних копалин, потужні економічні та людські ресурси.

Інакше кажучи, за багатьма складовими, формальними ознаками Україна йшла у світовій ієрархії країн в першому ешелоні. Тут, звичайно, не враховано таких якісних показників, як рівень стійкого розвитку держави, динаміка її соціально-економічного зростання, наявність потужних інститутів громадянського суспільства, ступінь утвердження демократії та ін.

Нині постає справедливе питання: як розпорядилася наша держава тими складовими геополітичного положення, чого і якою ціною вдалося досягти для утвердження на політичному ландшафті континенту суб'єкта геополітики — України? Необхідно з'ясувати втрати, упущення, а то й здачу потенційних позицій на шляху геополітичного сходження України.

Оглядаючись на пройдені роки, варто наголосити, що наша держава

Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи

практично не зуміла раціонально розпорядитися багатьма складовими військового, економічного, людського потенціалу, а також перевагами власного географічного положення. Скажімо, якби Україна зберегла принаймні хоч певного мірою належність до держав “ядерного клубу”, вона змогла б не лише формально належати до країн, що визначають систему воєнно-стратегічної рівноваги континенту і світу, а й досить переконливо впливати на перебіг подій як у близькому оточенні, так і в глобальному вимірі.

Навіть номінальна належність до країн “ядерного клубу” уможлилювала б становище, коли б до голосу України дослухалися, а на позицію держави зважали б практично всі країни світової спільноти. Багатовікова історія нашого народу, як і багатьох інших, однозначно засвідчує, що найсуттєвішою підвалиною розбудови взаємовідносин ще довго залишатиметься сила держави, в тому числі її воєнна міць. Певно, варто наголосити, що навіть серед незаангажованих у ставленні до нашої держави американських дослідників, політологів були представники, які активно обстоювали доцільність збереження Україною ядерного статусу. Таке твердження вони аргументували необхідністю збереження рівноваги й багатополюсності континенту, а також тим, що ядерний статус Києва мав би стримуючий вплив на позицію Москви, столиць інших держав.

Україна, як тепер досить рельєфно окреслюється, втратила в 90-х роках ХХ ст. істотні складові геополітично-го й геостратегічного положення. Ми вважаємо, що тогочасна владна, а скоріше літераторська еліта, яка домінувала своїм популізмом, не досягнула діалектики змін процесу геополітичного сходження незалежної України. Адже проголошення та обстоювання тих чи інших засад внутрішньої і зовнішньої політики за умови належності України до такого геополітичного формування, яким був навіть рихлий Радянський Союз, — це одна справа, тут панували одні аргументи і пріоритети. Проте після розвалу СРСР, тобто в роки навіть легко здобутої незалежності, — аргументація

та пріоритети політики мали б бути, м’яко кажучи, дещо іншими, тому що формувалося нове, відмінне від попереднього геополітичне середовище.

Втім, саме відмінностей якісно нового становища, після того як пішов у небуття Радянський Союз, як свідчить аналіз документів України, в яких формулювалися зовнішньополітичні засади, не було враховано. Так, проголошені в Декларації про державний суверенітет України у 1990 р. три неядерні принципи — не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї (читай для інтересів московської метрополії) та інші складові, визначені ще до набуття суверенного статусу України, не зазнали принципових, сутнісних змін з розвалом надпотуги, якою був СРСР. Мотиваційні чинники дистанцювання від союзного центру та імперської політики Кремля, визначені в Декларації про державний суверенітет, практично лінійно переносилися в Акт незалежності України, Заяву Верховної Ради 1991 р. про без’ядерний статус України та в Основні напрями зовнішньої політики 1993 р.

Тим самим Україна продемонструвала відсутність стратегічного бачення і належної політичної волі в опануванні реально існуючого становища. Українська політична та державотворча еліта не піднялася до рівня вироблення власної геостратегії й стала заручником попередніх підходів і намірів меншовартнісного гатунку. Власне, еволюція перебігу подій від прийняття Акта про незалежність України 24 серпня до Всенародного референдуму 1 грудня й Біловезьких угод 8 грудня 1991 р. є своєрідним індикатором як набуття сили, більш чітких державотворчих обрисів політичною елітою, так і показником її слабкості організаційних і науково-аналітичних зусиль. Український тогочасний істеблїшмент, за невеликим винятком, був здебільшого пасивним спостерігачем, а не локомотивом творення власної держави. Тут, певно, давалися взнаки традиційний конформізм та попереднє історично-традиційне залякування націоналізмом.

Як наслідок попереднього історичного розвитку та ситуативного підходу до вирішення переважно поточних проблем сходження України як незалежної лише від метрополії держави без урахування потенційно можливих стратегічних цілей вплинуло на формування її як здебільшого пасивного суб'єкта геополітики великих держав. Звичайно, тут були, як заведено говорити, об'єктивні та суб'єктивні причини: легко здобута незалежність, відсутність належних геополітичних доктрин й історичних традицій і досвіду їх втілення, знесиленість державотворчих сил багатомісячним московським підлеглим періодом, а також зовнішні чинники та швидкоплинні турбуленції на континенті. Все це потужно вплинуло на втілення заявленої добровільної відмови від статусу ядерної держави, формування недбалого ставлення до ВПК і подальший істотний його розвал, прояви фінансової та енергетичної залежності від зовнішніх джерел, економічної розрухи, ослаблення комунікативного каркасу країни і втрату нею значної частини транзитних функцій, у тому числі в результаті знищення торговельного флоту та ін.

Звільнившись від ядерних арсеналів світового масштабу не на найкращих умовах, зволікаючи з трансформаційними перетвореннями, хибуючи з обранням зовнішньополітичної стратегії, Україна власними руками пересунула себе як державу потенційно першого ешелону (нехай навіть із замикаючого їх кола) до країн другого ешелону. Сильна так би мовити козирна карта — воєнна сила (а у світі вона завжди була і ще довго залишатиметься основним чинником впливу) — враз знецінилася під впливом чорнобильського синдрому та романтизму письменників-політиків.

Слід, певно, уточнити, що, не сповідуючи ідеології войовничих яструбів, автор лише безпристрасно аналізує неспроможність тогочасної політичної еліти та владного олімпу адекватного стратегічного бачення подальшого перебігу подій з позицій захисту власної молоді і в багатьох випадках незахищеної країни. Адже в інших держав, щоправда, політично та економічно спроможніших, набуття незалежного суверенного статусу поставало аргументом на користь взяття значно

більшої відповідальності за зміцнення стабільності та безпеки на континенті. Саме так перебирали на себе більшу частку відповідальності свого часу повоєнна Франція, а в останнє десятиліття XX ст. об'єднана Німеччина — ровесниця незалежної України.

Заявивши на весь світ про добровільну відмову від усієї ядерної зброї, Києву з великими потугами доводилося вмовляти держави “ядерного клубу” надати нашій державі гарантії безпеки, принизливо виторговувати у Росії бодай трохи пристойніші кошти за вивезені ракети близького та дальнього радіусу дії. Деяко пізніше США безпардонно вказували Україні на “недоцільність, на думку заокеанського партнера” виконувати договірні зобов'язання з Іраном стосовно реалізації Бушерського проекту з будівництва АЕС. Тим самим наша держава не лише втратила мільярдні надходження, а й зайвий раз переконалася в уразливості свого нинішнього становища. Промовистим доказом ослаблених позицій України, зниження геополітичного впливу на перебіг подій стали ініціативи Президента та зовнішньополітичного відомства держави на самому початку грубого воєнного втручання НАТО на боці однієї зі сторін внутрішнього конфлікту в Союзній Республіці Югославії в 1999 р. Україна тоді енергійно виступила з ініціативою щодо якнайшвидшого припинення кровопролиття. Однак ця діяльність залишилася в тіні більш впливових кроків Росії, а наполегливість Міністерства закордонних справ та дипломатичних представництв нашої країни досягла лише окремих заяв та зустрічей з керівниками не першої величини відповідних держав. Тут, як і в багатьох інших випадках, квінтесенцією становища є відома сентенція — хотіли як найкраще, а сталося як завжди.

Не витримують серйозної аргументації та критики час та умови закриття Чорнобильської АЕС. Закриваючи ***Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи***

станцію 15 грудня 2000 р. — в один із скрутних періодів економічної та енергетичної кризи, наша держава опікувалася виключно “дотриманням узятих зобов’язань” та зміцненням одностороннього міжнародного авторитету. І це тоді, коли стихія призвела до знеструмлення понад п’яти тисяч населених пунктів і завдала нечуваної шкоди, співмірної з величезною катастрофою. Тим самим природа спонукала до більш виважених підходів, урахування не лише зовнішніх, а й внутрішніх чинників нашого поступу. Проте політика була зовсім протилежна.

Звертаючись до практики інших країн, зазначимо ось що. Навіть благополучна Німеччина законодавчо визначила для виведення з експлуатації своїх атомних електростанцій 35-річний термін. Причому питання виведення з експлуатації АЕС у німецькому суспільстві дискутувалося ще за кілька років до прийняття відповідного закону.

Важливою складовою геополітичного сходження України як суб’єкта міжнародних відносин постає необхідність використання власне політико-географічного розташування держави, врахування як сухопутних, морських та інших природних кордонів і соціокультурних зв’язків із сусідніми державами, так і складових інформаційно-комунікативного простору, мережі наземних, водних, морських та повітряних транспортних сполучень.

Територія України з її сучасними кордонами склалася в результаті тривалого й часто суперечливого розвитку на межі Заходу і Сходу, під тиском різних геополітичних і соціокультурних впливів: від візантійського і західноєвропейського до тюркського та російського. Європейські традиції за часів Київської Русі, католицизм у Західній Україні, вплив Османської імперії на південних землях, а також православної Росії на Слобожанщині — ось далеко не повний перелік чинників, що століттями відбивалися на історичній долі народу, який населяє сучасну Україну.

Варто також врахувати, що упродовж півтора століття 20 % української нації проживало в Австро-Угорській імперії,

що після Першої світової війни населення відторгнених західноукраїнських земель становило близько 7 млн чол., з них 80 % жили в Галичині та Східній Волині під владою Польщі, а решта - в Закарпатті та Буковині відповідно у складі Чехословаччини та Румунії. Парадоксами історичного розвитку нашого народу було те, що за Велику Україну з пропагандистським гаслом виступала свого часу гітлерівська Німеччина, а об’єднання більшості історичних українських земель сталося завдяки сталінській політиці радянського владарювання Москви.

Рубіжність становища України, його справді вразливі та потенційно сильні сторони державотворці нової історичної доби зважили, оцінили й використали далеко неповно. Так, закарпатські, буковинські, південнобесарабські землі та півострів Крим, які здебільшого були частиною геополітичного простору СРСР, а в складі України перебували не найтриваліший час, з набуттям нею незалежного статусу стали найбільш депресивними територіями. Ці райони потрапили у становище своєрідної геоекономічної окремішності, що слабо сприяє інтегруванню до загальноукраїнської спільноти. Певна політизація тих чи інших проблем у цих регіонах, як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, спроможна детонувати відцентрові сили.

Водночас тривалість історичних взаємовпливів українського і російського народів, спільні кордони з більшістю наших сусідів, розгалужені транспортні наземні та водні сполучення, особливо в перші роки незалежності України, не стали спонуками розвитку тісної співпраці на нових засадах.

Теоретично українську геостратегію у визначеннях класичної геополітики, як наголошують відомі вітчизняні політологи, зокрема професор Ф. Рудич, визначають дві основні доктрини: євразійська та євроатлантична, а також відносно нова третя — чорноморська. Своєрідність геополітичного становища України полягає в її належності до

двох континентів — Європи та Азії. Причому в кожному з них Україна займає дещо периферійне господарське положення, перебуває на межі духовно-світоглядних культур. Що стосується третього — чорноморського виміру геополітичного визначення, то тут треба враховувати такі вагомні для України чинники, як Кримський півострів, а також сусідство з Туреччиною — спадкоємницею Османської імперії, а нині досить сильною про-європейською державою, де сповідують іншу релігію — іслам.

У минулому Україна зазнавала то більшого, то меншого впливу з кожного напрямку свого оточення, від безпосередніх і дещо віддалених сусідів. Рубіжність розташування України не завжди оберталася перевагами для нашого краю. Досить часто сильніші сусідні держави прагнули розчленувати землі України і підпорядкувати собі політично наш народ. Все це мали врахувати українські державотворці останньої історичної доби, розробляючи засади зовнішньополітичного курсу незалежної України, продукувати конструктивні, виважені рішення.

Однак у перші роки незалежності державотворці України далеко не завжди сповідували раціональні та життєздатні підходи щодо внутрішньої та зовнішньої політики. Був період національного романтизму, а то й суттєвих збочень, коли на владному олімпі нашої молоді держави намагалися рішуче дистанціюватися від сучасної Росії, нехтували не тільки соціокультурні, а й потужні економічні зв'язки, ігнорували очевидні факти, значну залежність від російських енергоносіїв тощо. На озброєння було взято націоналістичну ідеологію, яка переносилася на питання мови, культури, історії, на поталу віддавалися багатовікові зв'язки з північно-східним сусідом, натомість популярним став підхід щодо "швидкого входження в Європу" та ін.

Зазначимо, що лише з плином часу політична еліта усвідомила здавалося б очевидні речі: зовнішньополітичні засади країни мають ґрунтуватися досить міцно на реальних, а не на віртуальних чинниках, що економіка істотною мірою визначає відповідні вектори зовнішньої політики. Розвиток торговельно-економічних відносин —

це основа і впливовий фактор зовнішньої політики кожної країни в конкретний час у реальній системі міжнародних координат. Тим часом практика здійснення багатовекторного зовнішньополітичного курсу української держави однозначно довела, що питання "європейськості" чи належності до того чи іншого геополітичного виміру вирішується відповідною внутрішньою політикою, визначається значною мірою соціально-економічним становищем країни, а не зовнішньополітичною риторикою, заклинаннями щодо обраного курсу.

Останнім часом Україна дедалі більше асоціюється у світі не лише з Чорнобилем і труднощами трансформаційних перетворень, а й з великомасштабною корупцією, адже чимало держаних діячів готові розпродати не лише ресурси, а й усе, на що є попит на світових ринках. Не здійснення реформ, а їх імітація, не сповідання демократичних засад, а дотримання спотворених підходів часто-густо характерні для поступу наших державотворців. Яка з країн молоді демократії має у "своєму активі" екс-прем'єра, якого тримають небезпідставно у заокеанській в'язниці, народного депутата, який перебуває під слідством у Німеччині у зв'язку з розкраданням німецьких коштів, виділених свого часу колишнім остарбайтером?

Водночас, за даними ООН щодо гуманітарного розвитку, який враховує не лише економічні показники, а й демографічні характеристики, Україна стрімко скочується донизу. Так, за цим інтегральним показником СРСР у 1990 р. посідав 26-те місце у світі. За роки незалежності Україна опустилася з 45-го на 105-те місце, Білорусія - з 38-го на 70-те, Росія з 37-го - на 75-те місце. Не випадково з України виїхали до західних країн тисячі науковців, десятки тисяч інженерно-технічних працівників, сотні кращих програмістів і людей творчих професій.

Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи

Зазначимо, що влада не вживає заходів щодо поліпшення демографічного становища. За останні роки різко знизилася народжуваність і збільшилася смертність населення. Через від'ємний природний приріст кількість населення України за останнє десятиліття минулого століття зменшилася майже на 2,5 млн чол. І це в мирний час, за відсутності воєнних чи етнопонаціональних конфліктів. За даними Інституту економіки НАН України, в першій чверті XXI ст. кількість населення України скоротиться до 42 млн чол. За чисельністю пенсіонерів і народжуваністю в розрахунку на 1000 жителів держава посяде за цей час відповідно перше та останнє місця на пострадянському просторі, а за тривалістю життя — 120-те місце у світі. Скорочення відтворення людських і трудових ресурсів негативно позначиться на розвитку вітчизняної економіки.

Аналізуючи складові геополітичного та геостратегічного утвердження України, слід особливо наголосити на значному недооцінюванні владною елітою в перші роки незалежності проблем забезпечення теплоенергетичними ресурсами (ТЕР) нашої держави. Адже відомо, що вже не одне десятиліття боротьба за право володіти енергоресурсами, за право їх транспортувати, за вплив на ринок енергоносіїв стала потужними чинниками реалізації інтересів держав світу, їх політичної поведінки, основою політичних та економічних союзів і навіть джерелом міжнародних конфліктів.

Україна належить до енергодефіцитних країн, оскільки за рахунок своїх джерел ТЕР вона задовольняє власні потреби лише на 47-49 %. Власний видобуток покриває 10—12 % потреб у нафті, 20-25 % — у природному газі. І від того, як розвиватиметься світова геополітична і гео- економічна ситуація в енергетиці, значною мірою залежатимуть умови функціонування економіки та паливно- енергетичного комплексу (ПЕК) України.

В умовах майже повної залежності від поставок енергоносіїв з Російської Федерації заходи з диверсифікації джерел їх надходження, насамперед

природного газу й нафти, мають розглядатися як ключовий елемент забезпечення національної безпеки держави і створення умов для стійкого розвитку ПЕК. Це потребує невідкладної розробки і реалізації концепції довгострокової енергетичної політики України, наріжним каменем якої мають стати заходи диверсифікації.

Багатовекторність українського зовнішньополітичного курсу останнього часу викликає багато нарікань як за кордоном, так і в Україні. В енергетичній сфері її трактують ще неадекватніше, для чого є певні підстави. Так, представники крайніх поглядів висловлюються або за негайне відключення від російських газонафтопроводів і за широку співпрацю лише з європейським і світовим співтовариством, або навпаки — за рух у кільватері російської політики в надії на отримання дешевих енергоносіїв. Сума кількох рівновеликих, але протилежно спрямованих векторів, як відомо, дорівнює нулю. Тобто зовнішньополітичний курс не повинен бути занадто заполітизованим і спрямовуватися лише на Захід чи тільки на Росію. Прийняття державних рішень повинно здійснюватися тільки з урахуванням їх відповідності національним інтересам України на основі міжнародного права та економічної доцільності. Така прагматична спрямованість повинна стати основною у визначенні векторів українського зовнішньополітичного курсу.

Україна — великий споживач російського газу в Європі - посідає за обсягами споживання природного газу шосте місце в світі, а за імпортом — третє місце після США та Німеччини. Якщо Європа споживає 110-120 млрд кубометрів російського газу, то Україна — 55-60 млрд кубометрів. Причина цього полягає в тому, що вітчизняна промисловість вирізняється винятковою енергомісткістю. У перерахунку на еквівалентне споживання нафти споживання газу становить 2508 кг, тоді як, скажімо, Угорщина — 1119, а Австрія — 209. Таке становище диктує необхідність впровадження владним

імперативом ефективних енергозберігаючих технологій.

Поряд з цим слід враховувати наявну в нашій державі газотранспортну систему (ГТС) і становище в цьому зв'язку провідної транзитної країни Європи та й світу загалом. Адже ГТС України є другою після РАО "Газпром" за потужністю і здійснює близько 90 % експорту російського газу. Таким чином, ГТС України має виняткове геостратегічне положення, будучи своєрідним "газовим мостом" між великими газодобувними регіонами Російської Федерації та країнами Заходу. За обсягами транзиту газу Україна посідає перше місце у світі. Через територію країни проходять південне відгалуження продуктопроводу "Дружба" до країн Центральної Європи, газопроводи "Союз", "Братство", "Прогрес" та інші. Через територію України здійснюється також транзит російського природного газу в Південно-Східну Європу та Туреччину. На території України розміщуються найбільші в Європі підземні газосховища обсягом 35 млрд кубометрів. Подальше формування мережі продуктопроводів зумовлено збереженням транзитних функцій української комунікаційної мережі між Росією та країнами Західної Європи, а також створенням альтернативних варіантів забезпечення вітчизняних потреб в енергоносіях.

Зазначимо, що для Росії експорт газу — важлива складова державної політики. Для України власне контроль над транзитом газу є однією з найвигодніших форм бізнесу на державних ресурсах. Цей бізнес приносить досить вагомі як політичні, так і матеріальні дивіденди.

З огляду на сказане очевидним у геополітичному плані для України і винятково важливим у ширшому аспекті постає збереження двох геоекономічних ліній: захід — схід та північ — південь. У цьому зв'язку слід також враховувати річкові та морські складові. Адже морські порти найбільше відкриті для зовнішнього світу, вони виконують інтегруючу функцію для всієї транспортної мережі держави.

Однак якщо мережа магістральних продуктопроводів в основному ще збережена, то комунікаційні можливості Причорномор'я великою мірою вже

майже втрачено. Протягом багатомісячної історії причорноморський край славився значним піднесенням у розвитку багатьох галузей економіки, а також талановитими людьми. Основним багатством Причорномор'я, яке століттями створювали природа та люди, є мережа комунікаційних зв'язків, але напрацьоване віками легко втрачається, якщо відсутні державний підхід, стратегічне бачення та розвиток.

Зміни в геоекономічному становищі України у бік світової периферії та відсутність перспективних масових вантажопотоків свідчать про обмеженість можливостей його формування. Основні вантажопотоки із Закавказзя в Європу проходять через Новоросійськ, Констанцу та Бургас, де створено реальний преференційний режим. Україна за роки незалежності втратила функції головного комунікаційного вузла в Чорномор'ї та Південно-Східній Європі, поступившись першим місцем сусідній Румунії.

Після падіння "металевої завіси" значно змінилися зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на морську політику держави. У геополітичному баченні України морські рубежі постають одним із беззаперечних стратегічних ресурсів розвитку країни. Морська держава має безперечні переваги для активної участі в міжнародному поділі праці. Однак у концепціях державного будівництва перевага віддається геополітичній осі Захід — Схід. Домінантними є підходи стосовно заперечення необхідності збереження морської "спадщини", що дісталася від колишнього Радянського Союзу. Зниження рівня державного керівництва морськими галузями призвело до вкрай негативних наслідків.

Як свідчить аналіз, незалежній Україні від СРСР дісталась третина його морського господарства, включаючи морські порти, торговий та риболовецький флот, кораблебудування й курортно-рекреаційне господарство.

Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи

Це основне багатство Причорномор'я, гео економічне становище якого на перетині євразійських комунікацій із століття в століття визначало спеціалізацію регіону в міжнародному поділі праці. Тут були створені одні з найбільших у Східній Європі та Причорномор'ї портово-промислові комплекси, що забезпечували значну частину зовнішньої торгівлі спочатку Російської імперії, а потім Радянського Союзу. Однак Україна вкрай не по-господарськи розпорядилася успадкованим нею багатством.

Морське господарство, яке раніше приносило до державного бюджету мільярдні доходи, за часів незалежності нашої держави стало збитковим. Доля торгового флоту стала ареною гострої політичної боротьби, що спричинилося до фактичної загибелі Чорноморського судноплавства — однієї з найбільших світових судноплавних компаній. Тільки за період до 1996 р. її вантажоперевезення скоротилися в 3,5 раза, а заборгованість іноземним кредиторам перевищила 200 млн дол.

Нині торговий флот України перевозить вантажів у 2,5 раза менше, аніж тридцять років тому. Як з'ясувалося, втрачено всі міжнародні судноплавні лінії, а у вантажоперевезеннях домінують іноземні фрахтовики. Повністю зупинено перевезення транспортним пасажирським флотом, який витіснено і з міжнародних круїзних ліній. Митні та прикордонні бар'єри, збільшення портових зборів і постійне підвищення залізничних тарифів знижують привабливість України для транзитних вантажоперевезень.

В умовах відкритої економіки морське чорноморське господарство України виявилось неконкурентоспроможним. Туреччина після двохсотлітньої перерви знову лідирує в чорноморській торгівлі, а курорти Одеси та Криму — свого часу справжні перлини Причорномор'я — поступилися першістю місцям відпочинку та лікування в Середземномор'ї.

Найбільша в Азовсько-Чорноморському басейні українська економічна зона охоплює північно-західний чорноморський шельф та західну частину Азовського моря. За твердженням

фахівців, тут зосереджена третина виявлених запасів нафти та газу нашої країни. Однак через обмежені фінансові можливості та міжнародні розбіжності з Румунією і Російською Федерацією повномасштабне освоєння енергетичних ресурсів шельфу в найближчому майбутньому малоздійсненне. Україна бере участь у спільних проектах з розробки російських родовищ і на конкурентних засадах виборює право участі у видобутку та переробці каспійської нафти, використовуючи наявні можливості нафтопереробних заводів і терміналів.

За останні роки Причорномор'я, особливо Крим та Придунайська зона, не стали привабливою зоною для іноземних інвесторів, а скоріше навпаки — регіоном підвищеного ризику для вкладання іноземного капіталу. Відсутність сучасної інфраструктури, у тому числі швидкісних комунікацій, загострення енергетичної кризи, дефіцит якісного водопостачання та інші проблеми реально відкинули регіон на світову периферію. Україна втратила геополітичні та гео економічні позиції, які вона реально мала у Причорномор'ї та Придунайській зоні.

Минулі десять років, їх аналіз з позицій утвердження України як суб'єкта геополітики промовисто доводять необхідність розробки та здійснення владною елітою відповідної державної стратегії. Реальне геополітичне сходження України залежало й залежить від політичної волі та стратегічного бачення, можливостей консолідації і використання людських та природних ресурсів і спрямування їх на дієвий соціально-економічний розвиток.

Слід зазначити, що комунікативний простір України як незалежної держави та суб'єкта геополітики ніколи не планувався. Це ускладнює утвердження державності. У багатовимірному просторі стратифікуються політичні, правові, інформаційні, соціокультурні, фінансово-економічні, транспортні та інші комунікації. Вони спроможні володіти внутрішньою енергетикою, набути привабливих якостей як у центрі, так і на периферії. Проте комунікацій-

на природа багатомірною простору держави двозначна. Внаслідок просторово-часових змін перехідного суспільства та намагання оптимального вмонтування різновеликих складових можуть створюватися території як доцентрових, так і відцентрових, а то й руйнівних сил. Геополітична, геоеконічна і соціокультурна рубіжність України постає стратегічним ресурсом становлення державності і світогосподарської інтеграції. Рубіжність — це не буквально віддзеркалення ресурсного розвитку. Енергетика складових рубіжних територій постає як потенційно можливе об'єднання впорядкованих у просторі й часі соціальних та економічних сил. Звичайно, потенційно цим ресурсом володіє кожна така держава, але скористатися ним вдається лише там, де політична воля спроможна виявити та налаштувати зростання досить різних компонентів, характерних і особливих для цієї місцевості та соціального часу.

Динамічний, стійкий розвиток держави залежить не лише від природних багатств і наявних підземних копалин. Можна мати великі природно-енергетичні запаси, але залишатися бідною країною. У світі загальновідомі також приклади, коли обділена природними ресурсами країна досягає значного рівня розвитку й добробуту її громадян. Певно, що джерело успіху полягає у співвідношенні творчої енергії людей з організаційними та ресурсними складовими розвитку.

Україна справді є рубіжною державою, у нинішніх межах якої зійшлися і тісно переплелися кордони трьох геополітичних, геоеконічних та соціокультурних просторів: європейського, євразійського і середземноморського (чорноморського). Для рубіжної країни досить актуальною постає проблема самоідентифікації суспільства власне на етнопатрістичному, конфесійному, геополітичному та інших рівнях.

Стійкий розвиток, добробут рубіжних держав значною мірою залежать від їх відкритості світу, оточуючим сусіднім країнам, а також від участі у міжнародному поділі праці і наявності сприятливого для вільної торгівлі та підприємництва правового поля. Приклади наявних рубіжних країн у світі беззаперечно доводять доцільність

розміщення на їх теренах численних міжнародних фондів та організацій, економічних і фінансових інституцій.

Соціокультурна рубіжність України — стратегічний ресурс становлення державності та консолідації нації, комплементарного соціально-економічного розвитку всіх народів країни, прискорення обігу капіталів і збільшення обсягів іноземних інвестицій. Ігнорування рубіжного становища, прояви крайнього націоналізму, звуження комунікативних потоків спроможні спонукати до значного посилення відцентрових сил, їх політизації.

Державна стратегія має ґрунтуватися на геополітичній концепції наявного рубіжного становища України. З урахуванням соціокультурних і геоеконічних кордонів виокремлюють три рівні формування геополітичного бачення України. На міжнародному рівні визначається геополітичний простір нашої держави в сучасному світі як країни, що перебуває на межі цивілізацій та у слов'янському світі. Покликання Києва — самовизначитися великим східнослов'янським центром, проводити належну відмінність від становища Москви — цього велетенського євразійського центру.

Врахування особливостей, відмінностей і спільного між західними, східними та південними областями держави - неодмінна складова подальшого сходження України. Кількостолітні зв'язки західних областей з культурою та традиціями Європи, біполярне становище жителів східних областей, які відчувають себе українцями по крові і водночас частиною російської культури, а також найбільш інтернаціональні якості жителів південних областей - все це, окрім іншого, є складовими творчого процесу культурно-маргінальних спільнот. Скажімо, російсько-українське культурне середовище з розмитими межами національної належності може постати неопцієним багатством як Росії, так і

Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи

України. Для унаочнення можна назвати такі постаті, як Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Олександр Довженко та ін. Значне звуження використання, а то й обмеження російської мови може призвести й до незворотних втрат української культури.

Як відомо, геополітична рубіжність нашої держави зумовлює багатовекторність її зовнішньої політики, вона спонукає до врахування та дотримання полігамного підходу у здійсненні зовнішньополітичного курсу. Такий характер зовнішньої політики властивий більшою чи меншою мірою для всіх сучасних країн.

Багатовекторність зовнішньополітичного курсу України полягає в прагненні поєднати в єдиній зовнішньополітичній стратегії кілька напрямків геополітичного розвитку. Завдання полягає в поєднанні таким способом, щоб обрані вектори “не перекривали один одного”, а перетинаючись, не давали нових ускладнень. Такий підхід також пов’язується з визначенням відповідних пріоритетів. Адже багатовекторність породжує істотне збільшення кількості першочергових завдань за різними напрямками і рівнями міждержавного співробітництва. Таке визначення буває нерідко дуже багатозначним і багатонаслідковим. Поряд з цим розрахунок переваг і недоліків відповідного рішення може ускладнюватися ситуативними умовами реального часу.

Відповідно до геополітичних та просторово-економічних складових Української держави основними у процесі її міжнародної ідентифікації постають ті чи інші аспекти. Владним імперативом для України є орієнтаційний аспект як визначальна домінанта подальшого поступу. Орієнтаційний аспект слід розуміти як синтетично-інтегративне поняття. Воно поєднує в собі як геополітичні прагнення, ціннісні мотивації, так і врахування історичних витоків і напрямків міжнародного розвитку в глобальному контексті.

З певними застереженнями орієнтаційний аспект української самоідентифікації можна поділити на три напрямки. Перший напрямок становить

самостійницька орієнтація. Згідно з цим підходом Україна має піддаватися якомога меншому впливу як із Заходу, так і зі Сходу. В геополітичній та військово-політичній системі ця орієнтація ґрунтувалася б на збереженні постійного нейтралітету й позаблоковості. Іншим орієнтаційним спрямуванням можуть бути прозахідні уподобання. Прихильники цієї позиції аргументують свої підходи історичними витоками, коли ще з княжих часів українські землі функціонували як органічна частина європейського простору (тобто Заходу). Тим самим, ставши на шлях західної орієнтації, Україна приведе свої незаперечні перспективи у відповідність до історичної традиції й об’єктивної логіки. І нарешті, третьої орієнтації дотримуються прихильники конфедеративного блокування з Росією, тобто зі Сходом. Аргументами першої величини прихильники цього підходу наводять століття сусідського і спільного проживання України й Росії, спорідненість соціально-економічного поступу тощо. Така орієнтація цілком логічно може призвести до поглинання Росією України в державному, політичному та господарсько-культурному сенсі.

Таким чином, з’ясування основної сучасної та майбутньої геополітичної перспективи для України непросте справа, адже вибір однієї з орієнтацій багато в чому обмежує взаємини з колом держав інших двох орієнтацій. Хоча й цілковито не заперечує однієї чи іншої з них.

Істотною засадничою складовою зовнішньої політики України є також задекларований статус “нейтральної країни”. Він має чимало вад, але поза всяким сумнівом сповідування цього курсу відіграло істотну роль у становленні статусу України як політично й військово незалежної держави. Наголосимо при цьому — незалежної від російського союзера. У цьому контексті орієнтація на позаблоковість та нейтралітет відіграла досить важливу, якщо не вирішальну роль.

Іншим вагомим чинником на підтримку нейтральності та позаблоковості було прагнення керівництва України

перших років незалежності запобігти розколу суспільства й забезпечити його максимально можливу монолітність. Водночас Київ проголосував “європейський вибір”, згідно з яким держава крок за кроком спрямовує свій поступ до європейського співтовариства, в бік сім’ї світової демократії.

Досвід пройдених років незалежного поступу також переконливо показав, наскільки чутливими є громадяни країни залежно від історичних джерел до зовнішньополітичних уподобань владних структур. Різкий крен, надання значної переваги одному чи іншому зовнішньополітичному вектору міг би спровокувати розкол українського суспільства. Порівнюючи роль і значення зовнішньополітичного курсу в Україні та інших державах, можна стверджувати, що для більшості країн він стає чинником консолідації суспільства й різних політичних сил. Це можна простежити на прикладі повоєнної, а потім об’єднаної Німеччини, східноєвропейських країн молодій демократії і навіть Російської Федерації. У цих державах зовнішньополітичний курс сприймається більшістю громадян як імператив часу. Рубіжність геополітичного становища України спонукає владну еліту до більш виражених оцінок та зовнішньополітичних уподобань, використання всіх соціокультурних складових суспільства, які підтримали суверенітет та “самостійницьке” сходження держави.

Логічним кроком у здійсненні геополітичної стратегії України постає перегляд статусу нейтральної держави на користь західноєвропейського вектора інтеграції. Про це автору доводилося писати ще до прийняття, а потім і після схвалення Конституції України. Таке бачення власне стверджують нині також окремі політики та науковці. Зокрема, політолог М. Михальченко обґрунтовує цю тезу тим, що нейтралітет, з одного боку, унеможливує укладання двосторонніх угод про взаємодопомогу, а з іншого — такі договори з юридичного боку можуть спонукати до втягнення у воєнну ескалацію на боці партнера по договору.

13

У нинішньому розташуванні нашої держави сходиться надто багато інтересів і зовнішньополітичних впливів. Україна досить важлива як для Європи, так і для Азії, і насамперед для її

репрезентанта — Росії. Нейтралітет позбавляє нашу державу вибору надійних союзників, може призвести до її військово-політичної ізоляції. Нейтралістський курс також об’єктивно знижує міжнародний вплив та авторитет України як великої європейської держави.

Невідкладним імперативом часу для Києва постає визначення та утвердження власних орієнтаційних складових. Проблеми орієнтації, а також шляхи їх розв’язання лежать у площині подолання Україною комплексу психологічної, соціокультурної роздвоєності. Уже заявлена прозахідність України має бути доведена утвердженням демократичних засад і стійким економічним розвитком суспільства. І це мають досить твердо засвоїти на владному олімпі в Києві. Адже без цього жодні програми чи палкі компліменти сторін не допоможуть. Якщо нейтралітет еволюціонує в орієнтацію на Схід, на Росію — цей перебіг подій автоматично стане визнанням грандіозної помилки перших років сходження державності України. За таких умов українське суспільство змушене буде визнати, що його зусилля останніх років скеровувались на стратегічний і геополітичний регрес. Обравши стратегічним напрямком східну орієнтацію, Україна свідомо обере напрямок значного відставання від передових у соціально-економічному плані держав світу.

Які ж сутнісні чинники та орієнтації мають стати взірцем для подальшого геополітичного сходження України? Десятирічний шлях існування нашої держави як самостійного суб’єкта міжнародних відносин засвідчує, що Україна справді не спокусилася стати ядерною державою і по-своєму виправдовує цей підхід. Її прагнення сформулювати “нейтральну і справедливу” зовнішню політику не витримують зіткнень з реаліями міжнародних відносин рубежа ХХІ ст. — жорсткою боротьбою кожної країни за свої інтереси; ***Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи***

намаганнями провідних держав світу досягти виграшу у регіональних і глобальних противників всіма доступними засобами і нехтування інтересів економічно слабких країн. Саме тому Києву життєво важливо відкинути рожеві ілюзії перших десяти років незалежності й стати нарівні з іншими державами — гравцями міжнародного співтовариства. Адже в протилежному разі Київ ризикує стати ізгоєм міжнародних відносин, скоріше об'єктом, а не суб'єктом глобальної політики. Геополітичне та геостратегічне розташування України унеможлиблює її існування протягом тривалого періоду як нейтральної країни.

Нині варто враховувати, що геополітичний простір на європейському континенті та світі загалом докорінно змінив свою конфігурацію, видозмінився не лише ландшафт, а й складові стратегічного впливу на комплекс політичних та економічних інтересів і уподобань провідних держав-акторів.

Однак лідери України неоднозначно сприйняли крах двополюсного світу — протистояння СРСР та США. Частина з них залишилася в полоні ілюзії, що Росія, як і її попередник — СРСР, — залишається наддержавою, співмірною з США за всіма параметрами розвитку. Інша частина віддає перевагу підходу щодо можливості покластися у всьому лише на Сполучені Штати.

При цьому багато хто випускає з поля зору Європейський Союз, хоч він потужно впливає нині, а ще більше впливатиме в майбутньому на весь перебіг подій у світі. Євросоюз — привабливий соціально-економічний простір для країн Центрально-Східної Європи. Він поширює свій динамічний вплив на постсоціалістичні країни та на країни Балтії, котрі спрямовують свої зусилля на входження до об'єднаної Європи. З прийняттям керівництвом Євросоюзу рішення щодо вироблення єдиної зовнішньої політики та політики в галузі безпеки для країн ЄС його нову якість бачать і прихильники, і ті, хто такий підхід заперечує.

Згідно з нашою оцінкою, Україна повинна не лише спостерігати за дискусіями з приводу майбутнього Є Є та

європейських збройних сил в образі Єврокорпусу, а має й поводитися як зацікавлена сторона. Адже підхід, який сповідують в ЄС, що Європа повинна відповідати за стан справ у себе вдома — досить прийнятний для Києва. Підтримуючи таку філософію, Україна зможе скористатися шансом і приєднатися до загальноєвропейських інтеграційних процесів через створення єдиної системи безпеки та миротворчої діяльності. Такий підхід може зацікавити Брюссель, а Україна з користю для себе та континенту зможе використати власне геополітичне становище. Окрім того, формування і розвиток цивілізованих, добросусідських відносин між Україною та РФ як двох найбільших держав пострадянського простору — це теж складова, що лягатиме у площину стратегій не лише наших країн, наших сусідів, а й інших полюсів сили — США та Євросоюзу.

Втім, державна політика України щодо нових якостей та напрямків діяльності ЄС залишається ще недостатньо визначеною. Додамо, що стратегія входження до євроатлантичного простору будуватиметься не завжди послідовно, без належного врахування особливостей і позицій Євросоюзу, НАТО, США. Саме тому врахування нових якостей цих інституцій, особливостей кожної з них буде запорукою успішного геополітичного утвердження України та вибору її зовнішньополітичних орієнтирів.

Вихідним для політичного керівництва, еліти України має стати усвідомлення положення про те, що майбутнє залишається за тим способом життя, який доводить ліпшу суспільну організацію, забезпечує стійкий розвиток економіки й науки, а також права людини і сприяє її самоутвердженню. Саме тому нашій державі слід визначитися на світовому та європейському рівнях. На світовому рівні в умовах багатопольного світу, а на європейському — з огляду на формування Європейського Союзу. Варто зважати на те, що Євросоюз — це спільнота з кількома регіональними соціально-економіч-

ними центрами — ФРН, Великою Британією, Францією та ін. Виходячи з власних національних інтересів, а також враховуючи потреби Європи, не можна також забувати наше безпосереднє сусідство з ресурсно могутньою, хоч політично дещо ослабленою Росією.

У площину практичних завдань потрапляє не лише визначення, а й набуття якостей досить вигідного і надійного в економічному та політичному вимірах партнера як на світовому, так і на європейському рівні. Цього становища Україна зможе досягти завдяки реалізації таких кількох взаємоузгоджених завдань:

- розробка і здійснення самостійної зовнішньополітичної стратегії, яка базувалася б на чітко окреслених національних інтересах, а також узгоджувалася з контекстом сучасного геополітичного та гео економічного розкладу сил у світі;

- значне прискорення здійснення реформ і утвердження демократичних засад розвитку й тим самим “доведення європейськості” нашого поступу;

- повніше, раціональніше й потужніше використання всього наявного вітчизняного потенціалу і утвердження належних позицій у світогосподарському розподілі виробничих сил;

- визначення конкретного кола принципово важливих для України партнерів, співпраця з якими відігравала б роль “запалювальної свічки”, каталізатора економічного розвитку;

- свідоме запобігання входженню в об’єднання, коаліції країн непринципового характеру, а віддавання переваги участі в європейському будівництві і відтак завоювання довіри провідних держав світу.

Нині Україні набагато легше зробити вибір, оскільки США стали домінувати у світі, в тому числі й на євразійському материках. Євразія, де проживає 75 % населення Землі, на долю якої припадає близько 60 % ВВП та близько 3/4 відомих енергетичних запасів, змушена грати за правилами, які визначають США та залежні від них економічні й політичні організації. З огляду на це Україна не може грати не за цими правилами не лише тому, що потрапила у фінансову залежність від Заходу, а й тому, що сусідні країни, які прагнуть “васалізувати” Україну, перебувають у такій самій залежності від США. Це означає, що немає сенсу

визначатися на користь тих країн, які не мають самостійної геостратегії або ж мають замалий ступінь самостійності. Адже трохи віддалені сусіди України в Європі — Німеччина, Франція та Велика Британія, а в Азії Китай та Японія мають більший ступінь самостійності у визначенні та здійсненні геостратегії, ніж Польща, Туреччина та інші безпосередні сусіди України.

Географічне положення все ще залишається важливою складовою, якщо не відправним пунктом для визначення зовнішньополітичних пріоритетів держави, а розміри території та чисельність населення зберігають за собою значення чинників сили. Однак з огляду на майбутнє дедалі більшого значення набувають дещо інші, якісні характеристики. До них слід зарахувати промислово-технологічний та інтелектуальний потенціал країни, фінансову і ресурсну спроможність, економічну та військову силу тощо. Ізраїль, Південна Корея та Японія, до речі, володіють набагато більшим потенціалом сили, аніж багато інших країн, більших за територією, населенням і ресурсами. Саме тому давно застаріла геополітична концепція Х. Маккіндера “євразійської серцевинної землі”, яку він сформулював так: хто владарює Східною Європою, той володіє Серцем землі, хто владарює Серцем землі — володіє Світовим Островом (Євразією), а хто владарює Світовим Островом, той володіє світом.

Згідно зі справедливим твердженням З. Бжезинського, нині основне геополітичне питання не зводиться до того, яка географічна частина Європи забезпечує панування над континентом, або до того, що важливіше — влада на суші чи на морі. На рубежі ХХІ ст. в геополітиці домінує глобальне мислення: панування над усім євразійським континентом є центральною основою для глобальної першості.

Геополітичне схолження України: проблеми, сучасний стан і перспективи

Власне, війна 1999 р. підрозділів НАТО в Косово — це також була спроба практичної ілюстрації такого твердження.

Поразка колишнього Радянського Союзу та соціалістичного табору в третій світовій війні призвела до двох наслідків глобального значення: по-перше, перестала існувати наддержава СРСР, яка володіла засобами практично повного домінування в Євразії (особливо за часів тісного порозуміння з КНР); по-друге, склалися сприятливі умови для домінування на цьому величезному континенті несєвразійсь-кої держави — США. Таке домінування стало можливим завдяки вирішальному впливу Сполучених Штатів у периферійних районах Євразії, що, у свою чергу, уможливило здійснювати вплив навіть на такі держави, як Росія та Китай, що займають внутрішні території.

Увесь попередній досвід переконливо доводить, що США на цьому не зупиняться, а будуть шукати шляхів посилення та зміцнення свого домінування в Євразії і намагатимуться стримувати економічний і науково-технічний поступ Росії та КНР з тим, щоб не допустити в їх особі виникнення потенційних глобальних суперників.

За таких умов Україна повинна керуватися не лише емоціями та ідеологемами здебільшого вчорашньої історичної доби, а жорстким прагматизмом, урахувати іноді і неприємні реалії, те, хто і що визначає нині сучасну та й майбутню геополітичну, геоекономічну систему координат, основний вплив. Хоча б задля того, щоб залишитися бодай другорядним суб'єктом цього перебігу подій, а не поповнити лави аутсайдерів, не стати третьосортним, пасивним об'єктом.

Виходячи з цього аналізу та вірогідного перебігу майбутніх подій Україна конче повинна виявляти значно більшу зовнішньополітичну активність, більше утверджувати національну волю у напрямку здійснення впливу за межами власних кордонів, робити значно більше, щоб спочатку закріпити, а надалі

зміцнити вигоди, які випливають з власного геоекономічного положення. Вітчизняна політична еліта має усвідомити, що для держави Україна ще не втрачені передумови і є реальні можливості стати нарівні з іншими державами і бути активним учасником світової, особливо європейської політики. В протилежному разі за Україною може закріпитися вразливий геополітичний образ як нецікавого і невливового гравця, що перебуває в тіні впливів Росії (скажімо, як у випадку з ініціативою щодо припинення кровопролиття у Югославії в 1999 р.). Адже не окресливши власних національних геополітичних уподобань, Україна може залишитися на узбіччі європейського майбуття або перетворитися у “певний простір”, боротьба за який будь-коли може загостритися. Така неприваблива перспектива може виникнути, якщо виклики сучасності будуть проігноровані політичним керівництвом України.

Нині, коли процес економічної дезінтеграції та розчленування пострадянського простору майже завершується, досить небезпечно залишатися “нічийним, бездоглядним простором”. Природним і бажаним постає процес входження до нових економічних союзів, організацій, фондів та інституцій, які можуть сприяти економічному зростанню та зміцненню політичної стабільності. Стратегія жорсткого союзу з Росією, яка сама політично нестабільна й економічно ослаблена, таїть для України великий ризик і небезпеку. Перспективним і виправданим може бути орієнтир на Європейський Союз та інші європейські інститути, які сприятимуть, а то й спонукатимуть до соціально-економічного зростання і утвердження України як демократичної та впливової держави.

Список використаної літератури

1. *Бжезинський З.* Велика шахівниця. — К., 2000.
2. *Василенко С.* Українська геополітика. Вектор визначено // Віче. — 2000. — № 9.
3. *Декларація* про державний суверенітет України. — К., 1990.
4. *Дергачев В. А.* Геополітика. — К., 2000.
5. *Договір* про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією // Уряд, кур'єр. — 1997. — 3 черв.
6. *Зленко А.* Внешняя политика должна работать на внутреннюю // Зеркало недели. — 2001. - № 3, 20 янв.
7. *Конституція* (Основний Закон) України. — К., 1996.
8. *Кудряченко А.* Зовнішньополітичні засади України // Віче. — 1996. — № 8.
9. *Михальченко М.* Лімітроф Європи: випадковість чи доля України // Людина і політика. — 2000. — № 4.
10. *Основні напрями* зовнішньої політики України, схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 року // Політика і час. — 1993. — № 9.
11. *Рудич Ф. М.* Балканська криза: геополітичний вимір // Віче. — 2000. — №10.
12. *Рудницький С.* Чому ми хочемо самостійності України? — Львів, 1994.
13. *Украина — Россия: проблемы экономического взаимодействия* / С. И. Пирожков, Б. В. Губский и др. — К., 2000.

**Геополітичне
схолження України:
проблеми, сучасний
стан і перспективи**